

Покотило
Аліна Олегівна

Аналіз досвіду реалізації мирного політичного протесту в Республіці Польща

УДК 323.2(438)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-1-63-66>

Покотило Аліна Олегівна
аспірант кафедри політології
та державного управління
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна

Досліджено феномен політичного протесту в Республіці Польща у формі мирного або ненасильницького протесту, оскільки в історичній ретроспективі саме така варіація протесту показала найбільшу ефективність. Для доведення цього факту використано науковий доробок як вітчизняних, так і зарубіжних вчених і окреслено теоретичне та емпіричне підґрунтя такого висновку.

Розглянуто основоположні фактори та передумови, що спричинили виникнення польського протестного руху, а також його особливості, окреслено головні етапи перебігу процесу державної трансформації Республіки Польща, а також наведено оцінку отриманого внаслідок цього результату. Зазначаються і відмінності польської системи державного устрою від інших європейських держав з комуністичною владою верхівкою, які наклали відбиток на формування зв'язків та перебіг комунікації між чинним владним та опозиційним режимами в Республіці Польща.

Зокрема, детально проаналізовано приклад так званої Революції свідомості, що пройшла у Республіці Польща наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років, її причини, передумови, а також соціокультурні та політичні фактори, що зробили можливим здійснення докорінної реорганізації польських державних інститутів саме в мирний і ненасильницький спосіб. При цьому особливу увагу приділено передусім внутрішнім чинникам формування мирного протестного руху в Республіці Польща.

Підкреслено виняткову ефективність саме ненасильницького методу здійснення політичного протесту та наведено причини, що зумовили успіх такого підходу до здійснення докорінної реорганізації польських державних інститутів. Окрім того, обґрунтовано важливість конструктивної взаємодії між усіма учасниками актуального на той час політичного дискурсу Республіки Польща, а саме громадянами, політичною опозицією, чинною владою та релігійними інституціями.

Ключові слова: політичний протест, протест, протестний рух, Республіка Польща, ненасильницький протест, політична опозиція.

Вступ. Сталий розвиток та поступова еволюція державних інституцій є однією з найважливіших умов ефективного функціонування суспільства. Проте існують ситуації, коли суспільство може і повинно коригувати державний курс за допомогою здійснення протестних дій. Здатність громадян до мирної або ненасильницької форми протесту з метою запровадження демократичності державних інституцій та забезпечення верховенства закону і права є чинником зрілості такого суспільства.

У статті розглянуто досвід здійснення ненасильницьких протестних дій у Республіці Польща, що є одним із прикладів ефективного застосування стратегії і тактики опозиції в ході трансформаційних процесів польських державних інституцій від авторитаризму до демократії.

Тематику ненасильницького протестного руху в Республіці Польща вивчали як українські, так і зарубіжні науковці. Під час дослідження проблематики статті використовувалися праці таких зарубіжних науковців, як Л. Бальцерович, А. Антошевський, Г. Кітчельт, Дж. Коен, Н. Коровіцин, А. Кинєв, А. Міхнік, Дж. Шарп та ін. Також було використано праці вітчизняних науковців – О. Кукуруз, А. Телегуза, М. Мариновича та Г. Зеленько.

Методи дослідження включають сукупність принципів, підходів, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема принципів об'єктивності, історизму, логічної послідовності та системності.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження досвіду політичного протесту в Республіці Польща загалом і такої його форми, як ненасильницький протестний рух.

Результати. Насамперед варто зазначити, що для Республіки Польща впродовж її новітньої історії найбільш характерна така форма політичного протесту, як мирний протест. В умовах сьогодення саме він вважається найбільш ефективним, більше того – єдиним прийнятним варіантом політичного спротиву існуючій владі з боку населення демократичної держави.

То що ж являє собою ненасильницький політичний протест? Загалом, його можна охарактеризувати як спосіб досягнення політичних цілей без застосування сили. Такий протест зазвичай виникає поза межами традиційної політичної участі населення держави і фактично означає припинення підтримки діючої влади в країні. Такий протест має на меті делегітимізацію авторитарного політичного режиму.

Один із найвідоміших теоретиків ненасильницького протесту Дж. Шарп дає розгорнуте визначення поняття «ненасильницький політичний протест». Він трактує його як таке політичне явище, що являє собою множинну більш чітко окреслених форм протесту та конкретних протестних дій (як-от, відмова від втручання і співробітництва з владними структурами), під час здійснення яких їх учасники втручаються в конфлікт шляхом здій-

снення (чи принципової відмови від здійснення) деяких дій, не вдаючись при цьому до насильницьких методів.

Отже, можна зробити висновок, що ненасильницький метод політичного протесту не є пасивним за своєю сутністю, і, таким чином, це поняття можна визначити як практику досягнення політичних цілей без застосування силових методів [6].

Окрім того, як стверджують західні дослідниці М. Стефан та Е. Ченовет, ненасильницький політичний протест має низку стратегічних переваг. Розглянемо їх дещо детальніше.

1. Намагання держави придушити ненасильницький протест часто призводить до протилежного результату. Несправедливі дії, спрямовані проти учасників мітингів натомість діють проти власне самої влади. А це у свою чергу може вести до втрати режимом значної кількості його прихильників.

2. Придушення або приборкання мирним шляхом ненасильницьких акцій політичного протесту потребує використання значних матеріальних і нематеріальних ресурсів. Окрім того, насильницькі дії режиму, спрямовані проти протестувальників, можуть завдати значної шкоди міжнародній репутації держави.

3. Унаслідок проведення мирних і відкритих ненасильницьких акцій протесту існує велика ймовірність переходу прихильників режиму (наприклад, суддів, представників силових структур та армії, цивільних службовців тощо) на бік протестувальників. У свою чергу такий перехід сприяє втраті правлячим режимом його легітимності, а, відповідно, це означає і припинення його існування. Натомість перехід до збройного протистояння значно збільшує ризики з боку протестувальників, проте не завжди означає більш продуктивну боротьбу на шляху до досягнення поставленої ними мети протесту.

4. Саме в учасників ненасильницьких протестних рухів є більший шанс отримати широку міжнародну підтримку, що може означати як отримання ними лояльності з боку міжнародних недержавних організацій, так і накладення іноземними державами певного набору санкцій на представників правлячого режиму [9].

Яскравим прикладом реалізації ненасильницького протесту в Польській народній Республіці (ПНР), який при цьому дозволив полякам досягти значного успіху, було протистояння громадян та комуністичної влади наприкінці 1970-х – початку 1980-х років. Як зазначає польський дослідник В. Моравський, поступова руйнація чинного державного ладу являла собою «акумулявання негативних протистоянь між суспільством і владою, між економікою та владою і між суспільством та економікою» [4].

Протестний потенціал східноєвропейських країн «третьої хвилі» демократизації зумовлений насамперед низькою і незадовільною ефектив-

ністю державних інститутів (як політичних, так і економічних), нелегітимністю владних структур, а також низьким рівнем життя значної частини населення. Ці ознаки були характерними і для протестного руху в Республіці Польща.

Українське складне фінансове становище країни спричинило певну трансформацію стратегічних цілей протестного руху – вони еволюціонували в бік необхідності повної заміни системи державної влади (а не її відновлення чи часткової зміни). Головною метою протестувальників стало здійснення «революції свідомості», а також поступова переорієнтація економіки на ринкові засади функціонування [11]. Першим етапом такої державної трансформації була політизація свідомості населення в напрямі засвоєння цінностей західної демократії, наслідком якої стало духовне піднесення в суспільстві. Згодом аналогічні процеси відбулися також і в суспільній економізації [2].

Основним рушієм змін у ПНР став високий рівень консолідації населення країни в соціокультурному сенсі, розумінні їх спільного прагнення та готовності до глибоких структурних змін політичної та економічної системи країни.

Вважається, що основоположною ідеєю ненасильницького політичного протесту в Польській республіці тих років була концепція так званого нового еволюціонізму (в деяких джерелах – самообмежувача революція), обґрунтована одним із лідерів тогочасної опозиції А. Міхніком. Її основна ідея полягала в докорінній трансформації державного устрою ПНР, що забезпечила би поступовий і безкровний перехід країни від комуністичної системи до демократії. А. Міхнік в одному з інтерв'ю наголошував на необхідності ведення опозиційної діяльності, спрямованої на реорганізацію державних установ у мирний та ненасильницький спосіб, прийнятний для всіх сторін з огляду на загрозу введення радянських військ у випадку виходу протестних настроїв громадян з-під контролю [6; 7].

Саме тому «Солідарність» демонструвала готовність до компромісу, здійснюваного, зокрема, за допомогою переговорів. Така філософія дозволяла вести ефективну боротьбу з правлячим режимом і водночас убезпечити країну від вторгнення збройних сил Радянського Союзу. «Ми вважали: тиску – так, насильству – ні», – підкреслював А. Міхнік [10].

Говорячи про процес посткомуністичної трансформації Республіки Польща, варто також пам'ятати про особливості чинного на той час владного режиму. Згідно з класифікацією, запропонованою вченим Г. Кітчельтом, польська політична система із самого початку характеризувалася більшою свободою та значно нижчим рівнем репресій, а отже, і більшою готовністю комуністичної верхівки йти на компроміс із політичною опозицією. Такий спосіб організації державної системи Г. Кітчельт характеризує як тип з елемен-

тами пристосування до національних умов. Саме тому в Польщі склалися більш сприятливі передумови для функціонування опозиційного руху, ніж, наприклад, у Чехословаччині (авторитарно-бюрократичний політичний режим) чи СРСР (система патримоніального комунізму). Усі вищенаведені фактори зумовили таку ситуацію в ПНР, коли представники правлячого режиму мали достатньо впливу для того, щоб вимагати від опонентів певних поступок в обмін на демократичні реформи, проте все ж були недостатньо сильними для того, аби силою нав'язати власний варіант розвитку і трансформації політичного режиму [8]. Усі ці фактори сприяли появі, консолідації та інституалізації політичної опозиції у Польщі. Відправною точкою її становлення були протестні акції з боку суспільства, що відбулися в 1956, 1968, 1970, 1976 і 1980 роках [3; 5]. Першою опозиційною політичною структурою загальнодержавного масштабу стала Незалежна самоврядна професійна спілка «Солідарність», яку очолив Л. Валенса.

Ще однією особливістю польського протестного руху є те, що надзвичайно важливу роль у ньому відігравала Католицька церква, яка не лише виступала одним із додаткових чинників консолідації польського суспільства, але й виступала як посередник між опозиційними та владними структурами. Одним із рушійних факторів виділення польської Католицької церкви в окремий впливовий опозиційний інститут стало обрання на папський престол поляка К. Войтили, що відбулося у 1978 році [7]. Церква допомагала громадянам Республіки Польща набуту та зберегти національну, культурну й духовну ідентичність, що у свою чергу сприяло прискоренню процесу консолідації дій суспільства з метою протидії комуністичній владі. Окрім того, релігійні структури сприяли ненасильницькому перебігу протестних акцій та підписанню мирних угод [1].

Звичайно, на процес трансформації польського суспільства мали вплив не лише внутрішні, але й зовнішні фактори. До таких відносимо, наприклад, демократичні інтенції політики керівництва КПРС за часів «перебудови» в Радянському Союзі, а також підтримка польської опозиції з боку великих західних демократичних держав, особливо США в період правління Р. Рейгана та Дж. Буша-старшого.

Висновки. Стратегія і тактика ненасильницького політичного протесту в Польщі виявилась надзвичайно ефективною внаслідок дії як внутрішніх, так і зовнішніх факторів впливу. З огляду на те, що протестний рух проходив мирно, вдалося уникнути гибелі людей, руйнування економіки, створення передумов для скорішого реформування політичної системи країни. Насильницькі методи боротьби могли би призвести до результату, протилежного очікуваному народом, та стати загрозою встановленню демократичного політичного режиму в Республіці Польща загалом.

Запорукою успіху становлення демократичних інституцій та загалом позитивних зрушень у Республіці Польща стало застосування таких інструментів політичного впливу, як переговори, компроміс та мирні акції політичного протесту. Важливу роль відіграв також вдалий вибір опозиціонерами періоду, коли вони наважилися перейти до рішучих дій, а також консолідація суспільства, політичних та релігійних інституцій навколо на той час актуальних у ПНР національних ідей.

Отже, досвід Республіки Польща свідчить про те, що ненасильницький характер політичних протистоянь є не просто одним із дієвих методів впровадження змін державного ладу, але й відрізняється надзвичайною ефективністю і є головним способом якісної зміни політичного режиму держави. Бачимо також, що такий спосіб, на відміну від насильницьких методів тиску на органи державного управління (терористичні акти, збройні зіткнення, спроби здійснити державний переворот тощо), є набагато безпечнішим і дозволяє залучити на бік протестувальників масову аудиторію. Це особливо актуально за умови відкритості такого протесту, чіткості поставлених ним цілей, інформаційної підтримки з боку національних та міжнародних засобів масової інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возняковский Г. Церковь в коммунистической Польше (1945–1990 гг.). *Новая Польша*, 2006. № 3. С. 14–18.
2. Коровицына Н. Первая восточноевропейская революция сознания (Польская ретроспектива). *Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя* / отв. ред. К.В. Никифоров. Москва : РОСПЭН, 2011. С. 479–491.
3. Кукуруз О. Політична опозиція в Україні та Польщі : монографія. Київ : Наукова думка, 2010. 200 с.
4. Простова О.І. Специфіка використання технологій ненасильницького супротиву в політичній діяльності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2013. Т. 212. Вип. 200. С. 68–72.
5. Телегуз А. Політична криза в Польщі на початку 80-х років та виникнення «Солідарності». *Україна і Польща у ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин* : зб. наук. праць. Київ ; Краків, 2002. С. 214–217.
6. Шарп Дж. От диктатуры до демократии. URL: http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Russian.pdf (дата звернення: 12.02. 2019).
7. Cichosz M. Tranzycja polskiego systemu politycznego – wybrane aspekty. *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty* / pod red. A. Antoszewskiego, A. Kolodij, K. Kowalczyka. Wrocław : ATUT, 2010. S. 39–49.
8. Kitschelt H. *Divergent Paths of Postcommunist Democracies. Political Parties and Democracy*. Baltimore, London : The Johns Hopkins University Press, 2001. 356 p.

9. Maria J. Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict. URL: http://www.nonviolent-conflict.org/PDF/IS3301_pp007-044_Stephan_Chenoweth.pdf (дата звернення: 10.02. 2019).

10. Michnik A. A New Evolutionism. Letters from Prison and Other Essays. Berkeley : University of California Press. URL: <http://www.newschool.edu/tcds/kra-kow/KR08POL/Sessions3-4/Michnik.newevolutionism.pdf> (дата звернення: 02.02. 2019).

11. Morawski W. Zmiana instytucjonalna: społeczeństwo, gospodarka, polityka. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 314 s.

REFERENCES:

1. Vozniakovskiy H. Tserkov v kommunystycheskoi Polshche (1945–1990 rr.). Novaia Polsha, 2006. № 3. S. 14–18.

2. Korovytsyna N. Pervaia vostochnoevropskaia revoliutsiia soznaniia (Polskaia retrospetsyva). Revoliutsyi i reformy v stranakh Tsentralnoi i Yuhovostochnoi Evropy: 20 let spustia / otv. red. K. V. Nikiforov. Moskva: ROSPEN, 2011. S. 479–491.

3. Kukuruz O. Politychna opozyttsiia v Ukraini ta Polshchi: monohrafiia. Kyiv: Naukova dumka, 2010. 200 s.

4. Prostova O. I. Spetsyfika vykorystannia tekhnolohii nenasylnytskoho suprotyv v politychnii diialnosti. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». 2013. t. 212, Vyp. 200. S. 68–72.

5. Telehuz A. Politychna kryza v Polshchi na pochatku 80-kh rokiv ta vynyknnia «Solidarnosti». Ukraina i Polshcha u XX stolitti: problemy i perspektyvy vzaiemovidnosyn: zb. nauk. prats. Kyiv; Krakiv, 2002. S. 214–217.

6. Sharp Dzh. Ot dyktatury do demokratsyi. URL: http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Russian.pdf (data zvernennia: 12.02. 2019).

7. Cichosz M. Tranzycja polskiego systemu politycznego – wybrane aspekty. Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty / pod red. A. Antoszewskiego, A. Kolodij, K. Kowalczyka. Wroclaw : ATUT, 2010. S. 39–49.

8. Kitschelt H. Divergent Paths of Postcommunist Democracies. Political Parties and Democracy. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 2001. 356 p.

9. Maria J. Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict. URL: http://www.nonviolent-conflict.org/PDF/IS3301_pp007-044_Stephan_Chenoweth.pdf (дата звернення: 10.02. 2019).

10. Michnik A. A New Evolutionism. Letters from Prison and Other Essays. Berkeley : University of California Press. URL: <http://www.newschool.edu/tcds/kra-kow/KR08POL/Sessions3-4/Michnik.newevolutionism.pdf> (дата звернення: 02.02. 2019).

11. Morawski W. Zmiana instytucjonalna: społeczeństwo, gospodarka, polityka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 314 s.

Analysis of the experience of peaceful political protest in the Republic of Poland

Pokotylo Alina Olehivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Public Administration of Eastern European National University named after Lesia Ukrainka prosp. Voli, 13, Lutsk, Ukraine

The article is devoted to the study of the phenomenon of political protest in the Republic of Poland, namely, in form of peaceful non-violent political protest. The number of works of both ukrainian and foreign scientists were used to prove this fact and outline the theoretical and empirical foundations of such conclusion.

The basic factors and preconditions that have caused the emergence of the Polish protest movement, as well as its features, are outlined. The article also evaluates the result obtained by polish political opposition in the end. The difference between the Polish system of governmental authorities from other European regimes with the communist ruling establishment is also discussed, as it has had major impact on the formation of bonds and the flow of communication between the policy-makers and opposition in the Republic of Poland.

The article analyzes in detail the example of the so-called revolution of consciousness that took place in the Republic of Poland in the late 1970s – early 1980s, its causes, preconditions, as well as socio-cultural and political factors that provided possibility of radical reorganization of Polish system of governmental authorities in a peaceful and non-violent way. At the same time, a particular attention is paid to internal factors of development of a peaceful protest movement in the Republic of Poland.

The article emphasizes the exceptional importance and effectiveness of non-violent method of political protest and highlights the reasons why such approach is considered to be the most effective one during the radical reorganization of the Polish state institutions process. In addition, the importance of meaningful cooperation between all participants of Polish political discourse at that time namely, the citizens, the political opposition, the current authorities and religious institutions, was substantiated.

Key words: political protest, protest, protest movement, Republic of Poland, non-violent protest, political opposition.